

„AZ ÁLLÍTÁSOK LEGJOBB TULAJDONSÁGA, HOGY LEHET ŐKET CÁFOLNI”

Beszélgetés Litkai Gergellyel

Úgy tűnik, Litkai Gergely sem válaszokból, sem életpályákból nem kedveli a készen kapott verziókat. Előbb foglalkozott humorral, mint hogy elvégezte volna az ELTE jogi karát, aztán visszatért hobbijához: forgatókönyveket írt, sorozatokat talált ki, konferanszié, majd stand-upos lett. Teszi mindezt a mai napig ideologizálás és általánosítás helyett alaposággal és rengeteg valódi szellemi munka befektetésével. Stand-upról lévén szó pedig gyakorlatilag megkerülhetetlen, hiszen a műfaj hazai intézményesülésének egyik kulcsfigurája. Litkai Gergellyel GÁNGEL NOÉMI beszélgetett.

– *Tudvalevő, hogy a „polgári foglalkozásod” ügyvéd, emellett alapvetően mindig is a humorral akartál foglalkozni. Mit jelent, hogy „a humorral foglalkozni”? Mit jelent számodra a humor?*

– Mindig is írtam. Tévéműsoroknak, újságoknak, rádióknak... Aztán később már el is mondtam, amit leírtam. De nem történt ebben semmilyen nagy pálfordulás, ha erre számítottál! *(Nevet.)* Mindegyik munka más, és mástól izgalmas. Már gimnáziumban írtam újságcikkeket, vicces jeleneteket, monológokat. Sőt, még korábban, általános iskolában. Sok kollégám hasonló utat járt be az írástól az előadásig. Nekem ez egy hobbi volt, mint a villanyvasutazás. Imádtam vicces történeteket írni, aztán észrevettem, hogy ez másoknak is tetszik. De ez csak szerencsés egybeesés volt: mindig is azt gondoltam, jogász vagyok, ezt tanultam, ehhez értek... Illetve értenék, ha olyan apokalipszis lenne, amelyben nem lenne szükség humoristákra. De a pályaelhagyásom, ha lehet annak nevezni, azért történt, mert a Comedy Central nevű multicég alkalmazottja lettem, és ilyen munkaviszony mellett nem engedik meg a jogszabályok, hogy valaki ügyvédként tevékenykedjen. A jogász szak elvégzéséből annyi előnyöm mindenképpen származott a humorista pályámon, hogy megtanultam nagy terjedelmű szövegeket kívülről megtanulni. *(Nevet.)*

– *És az írást hogy kezdted?*

– A Hócipőnek küldtem először tárcákat, glosszákat, humoreszkeket, aztán megnyertem a Humorfesztivált szerzői kategóriában, és elkezdtem mondogatni az általam megírtakat a Rádiókabaréban. Amikor pedig elkezdődött az HBO *Mennyi? 30!* című műsora, abban szerepeltem. A Godot indulásakor nem volt műsorvezető, aki összekötötte volna az egyes számokat, én meg azt mondtam, ha már úgyis itt vagyok minden este, és nézem, vállalom. Így kezdődtek a klasszikus stand-up fellépéseim.

– *Ezek szerint nem igaz, hogy valakinek vagy az írásához vagy a mások által leírtak előadásához van tehetsége, és ritkán esik egybe a két képesség?*

– Ebben van valami más műfaj esetében, de a stand-up különbözik tőlük ebből a szempontból: pont arról szól, hogy megírnod és előadnod is neked kell.

– *Minden stand-upos megírja a szövegét?*

– Attól függ, mit értünk megírás alatt. Van, akinek nem kell konkrétan papírra vetnie a gondolatait, témáit, szövegeit, de a fejében ugyanúgy megvan a kész anyag. Menet közben ez persze változhat, alakulhat, de ettől függetlenül elég határozott textusról van szó.

– *Nálad a kész koncepció és az improvizációnak engedett tér milyen arányban áll egymással?*

– Hol ez, hol az van jelen nagyobb arányban az előadásaimban. Néha szóról szóra ugyanazt mondom, de épp ilyen gyakran előfordul az is, hogy alakul a szöveg. Attól is függ ez, hogy maga a szöveg vagy monológ milyen állapotában van. Amikor még csak párszor adtam elő, sokat változik, de ahogy elkezd jól működni, egyre kevesebbet. Nyilván innentől már unalmasabb. Legalábbis egy olyan stand-uposnak, aki jobban szeret új dolgokat létrehozni, változtatni.

– *Tehát van, aki kevésbé szeret kitalálni dolgokat, és jobban érzi magát, ha úgy ad elő egy sztorit, ahogy már bevált? Gondolom, az utóbbi megoldás egyfajta biztonságot is ad.*

– Persze, ez mindenképpen nyújt egyfajta biztonságérzetet. Én író voltam korábban, legalábbis többet írtam, mint beszéltem, ezért nekem unalmas ugyanazt elmondani újra és újra. Ezért is van önálló estem

vagy három éve – ez az, amivel multicégeknek szervezett bulikon lépek fel. Ebben direkt van improvizációs rész is, hogy ne unjam meg. Aztán attól is függ ez, mekkora az érdeklődés. Ameddig nagy, addig általában csináljuk. Sokunk fellép önálló estekkel, és ha ezek kifutnak, teljesen új lappal kezdünk. Ez úgy zajlik, hogy ilyenkor szükség van egy átmeneti időre, amíg a régi dolgok mellé tesszük be az újakat – utóbbiakat próbálgatjuk –, aztán a teljes műsor lecserélődik.

– *A stand-upon belüli különböző műfajok közül melyekben tud jobban működni az improvizáció – már ha ez egyáltalán műfajspecifikus?*

– Vannak kifejezetten improvizációs előadások, ahol csak ez érvényesül. A *Duma Jamben* például inkább ez dominál, hiszen egymásra reagálnak a fellépők. De ha fix anyaggal áll az ember a közönség elé, és jó közönséggel van dolga, spontán eszébe jutnak más poérok is, mint amiket előre rögzített. Ellenkező esetben – értem ezalatt, ha a közönség nem teljesen rezonál az előadó szándékaira – megint csak elveszi a jól bevált dolgokat.

– *Mi az, ami ebből tanulható?*

– Mindent lehet tanulni, nem tudnék olyat mondani, amit nem. Bizonyos szintig. Stand-upossá válni épp olyan, ahogy valakiből ívhegesztő vagy atomfizikus lesz. Vagy mint az írás: megtanulsz leírni mondatokat, aztán azokat struktúrába szervezed. De egyikből sem következik, hogy jó könyvet fogsz írni. Ha rossz lesz, az legalábbis nem attól lesz rossz, amit tanulhatsz. A technikák nézői megismerése egyáltalán nem fontos a befogadói élmény szempontjából. De az biztos, hogy egészen más a stand-up, mint egy baráti társaságban viccesnek lenni. Utóbbi esetben adott egy helyzet, amit minden jelenlévő ismer, és olyasvalaki viccelődik vele, akire eleve figyelnek a többiek. A stand-upban nincs ehhez hasonlítható közös előismeret és közös helyzet sem: a helyzet annyi, hogy ők ülnek, és néznek téged, aki állsz a színpadon.

– *Mitől lesz jó az adott közönség? Ha nevet? És ha rosszkor nevet, de nevet, akkor is jó?*

– Egyáltalán nem, a közönség többi részét is zavarja, ha valaki „rosszkor” nevet. Mindenesetre ez nem a nevetésen múlik. Van taposós közönség, sőt vannak olyanok is, akik se nem tapsolnak, se nem nevetnek nagyon, az előadó mégis érzi, hogy szeretik, amit csinál. Persze a legegységelműbb visszajelzés a nevetés.

– *Van összefüggés a közönség nevetése és az ezáltal teremtett bizalom, az előadó részéről pedig a biztonságérzet és az improvizáció között?*

– Ezeket csinálni kell, nem beszélni róluk. Dolák-Saly Róbert annyit mond: „Csirkecomb”, és azon mindenki nevet. De min múlik ez? Ez nem elméleti kérdés. Nem csinálunk stand-up akadémiát, mert ez az ösztönökön és a rutinon múlik. Néha az ember saját magára van olyan hatással, hogy nem érdekli, mit csinál a közönség, ettől függetlenül eszébe jutnak új poérok. Ha a közönség befogadóbb, nyilván te is nyitottabb leszel, szívesebben próbálkozol, nagyobb kockázatot vállalsz.

– *Van rossz, vagy legalábbis nem jó közönség? Ha igen, mitől lesz az?*

– Ez körülbelül olyan, mintha nemzetkarakterisztikáról beszélnének: a németek ilyenek, a spanyolok olyanok... A körasztalos ültetés vagy az elszeparált csapatok tudnak olyan helyzeteket teremteni, amikben nehéz szórakoztatni. Minél fókuszáltabb a figyelem, annál könnyebb bánni a közönséggel. A témától is függ: van, ami szélesebb, van, ami szűkebb hallgatóságot érdekel. A nézők egy részét elveszítheted, de ettől ők nem rossz közönség, csak éppen az adott téma iránt nincs meg a közös érdeklődés. Olyanok is vannak, akiknek egészen speciális humorérzékük van, sőt olyanok is, akik egyszerűen nem szeretik a klasszikus értelemben vett humorizálást, a forszírozott nevetést, tehát amikor valaki direkt vicces, és nekik ezért kell nevetniük. Aztán van az a mondás, hogy akinek nincs humorérzéke, az mindenre képes, de ebből szerintem csak annyi igaz, hogy van, akinek nincs humorérzéke. És az is előfordul – ez is egy példa arra, miért nem annyira speciális mégsem a stand-up –, hogy valakit elhív egy ismerőse a Dumaszínházba, de egyszerűen nincs ráhangolódva. Ugyanaz a helyzet, mint amikor megvan a jegyed egy drámára, beülsz a színházba, de mégsem jön a katarzis. Előfordul.

Szóba jönnek belső berkekben szabályok és megfigyelések, mint a vasárnapi közönség, az ajándékutalványos közönség, a karácsony körüli, bejglitól elnehezült közönség, vagy a szilveszteri közönség, ami ha kell, ha nem, szórakozni akar... De ezek sem mindig igazak. És ha igaz, az sem feltétlenül rossz. Amit elképzelsz a világról, néha beválik, néha nem. Ha ezeket előítéletekké merevíted, van rá esély, hogy az egész életed csalódásokkal lesz tele, mert nem teljesülnek a várakozásaid. Ezért is kell nyitottnak lenni. Ha betáplálsz magadnak a vasárnapi közönséggel kapcsolatos elvárásokat, azon a te teljesítményed is múlik: például annyi és olyan energiát adsz bele a munkádba, amilyet

a saját prognózisod szerint kell, de korántsem biztos, hogy ez átfedésbe kerül a valósággal. Arról nem is beszélve, hogy egy humorista mindig meg tudja változtatni a hangulatot. Ha valakinek, nekünk aztán tényleg nem kell beletörödnünk abba, hogy valami valamilyen: ha kell, beszélhetünk róla, ha a közönség álmos, fel tudjuk ébreszteni. Nem olyan ez, mint egy színdarab, ahol a színészek, bár szintén sokat tudnak tenni azért, hogy a közönség fogékonyabb legyen, kötve vannak a szöveghez. Velük szemben mi változtathatunk a szövegen, azon, hogy mit és hogyan játszunk, és így tovább. A filmben például, ha jól meg van írva a szöveg, annak nem tesz igazán jót az improvizáció, illetve nincs is rá szükség. A *Fapad* vagy a *Munkaügyek* esetében általában azt valósítják meg, amit leírtunk – persze idő sincs nagyon az improvizációra, olyan mennyiségű anyagot kell felvenni.

– *Ezeket már a Szuperbojz után írtad, pedig akkor megfogadtad, hogy nem írsz több forgatókönyvet.*

– Az a filmre vonatkozott. A sorozat teljesen más műfaj: erőteljesebben vannak jelen a szakmai alapon meghatározott alkotói igények. Megrendelésre készül, minden rendező tudja, mennyi idő alatt mit kell leszállítania, a nézettségi elvárásokat is figyelembe kell venni... A film pedig mintha Magyarországon egy megfoghatatlan valami lenne. Remélhetőleg ez mostanában változik. Számomra nagyon nagy a különbség a kettő között.

– *Annak ellenére sem fogsz többet filmhez forgatókönyvet írni, hogy most elindult egy változás a magyar film terén?*

– Annyi a jelentkező, szívesen átadom nekik a lehetőséget! *(Nevet.)* Sorozatot szívesebben írok: abban van ideje kibontakozni a karaktereknek, bőven lehet bele humort csempészni, és a huszonöt perces részek miatt a kísérletezgetés lehetősége is benne van. A nézők részéről is pozitívabb visszajelzéseket kapok, mint a filmjeimnél. A kollégáimat, a stábot is nagyon szeretem. Így aztán a közönséget sem terhelem a filmjeimmal – szerintem ez nekik is jobb –, másrészt magamat sem terhelem olyan feladattal, amiről úgy érzem, nem én vagyok a legalkalmasabb az elvégzésére.

– *Az, hogy az egyes előadóknek a pályájuk előrehaladtával újra és újra meg kell újulniuk, világos. De hogyan újul meg az egész hazai stand-up szféra?*

– Ugyanaz a lendület van ebben is, mint a tojáskereskedő vállalkozások piacán. Egy őstermelőnek is fejlődnie kell. Ha az egésznek egynek vesszük, mint a magyarországi stand-up comedy, akkor abban újul meg, hogy folyamatosan gazdagodik fellépőkkel, témákkal és új műsorokkal. Emellett egy sor új műfaj felé nyitottunk, legalábbis mint Dumaszínház, nem az egyéni karrierek szintjén. Létrejött például fizikai színházi produkció, amiben egyáltalán nincs beszéd, és sok színházi előadást készítettünk, amik szintén sikeresek, és külföldre is hívták őket. A Gólem Színházzal közös *ZS-kategória* szerepelt Kolozsvárott, *A férfiak szexuális világát* játszottuk Prágában, a legújabb produkciót, *Az elhanyagolt férfiszépséget* pedig meghívták egy romániai fesztiválra. Úgy gondolom, ezek az eredmények szakmailag is előre mutatnak, a „klasszikus” stand-upon jócskán túlra. A sokszínűség egyébként jól megragadható abban a tényben, hogy sok olyan előadásnak ad helyet a kisterem, amik a tévében nem is kerülnek a nagy nyilvánosság elé. Gondolok itt arra, hogy például Felméri Petivel a képzőművészetről és Budapestről beszélünk közös esteken, az önálló estemen pedig a számok vannak terítéken. Rengeteg olyan téma is helyet kap így, aminek nem feltétlenül a tévés közönség a célközönsége. Olyanokról beszélünk ilyenkor, amik minket érdekelnek – és kiderült: ha nem is a teljes közönséget, de egy jelentős részét szintén. Aztán persze van aktualitásokkal foglalkozó műsorunk, mint a szélesebb közönséget is elérő *Roast*. Ebben híres embereket égetünk le – korábban Ganxsta Zolit, januártól pedig Majkát fogjuk. Arra akarok kilyukadni, hogy minél sokrétűbb a munkánk, annál intenzívebben bővül új ötletekkel, irányokkal, megközelítésekkel. Márciustól kifejezetten az internettel, a Facebookkal foglalkozó témákkal szélesítjük a repertoárt, a Jurányiban pedig készül egy darab, ami a nők életével foglalkozik – ezt Szabó Bori írja, Göttinger Pál rendezzi és három színésznő játssza. Ezekkel az újításokkal – amik nem sorolhatók be a szó szoros értelmében vett stand-upba, mint ahogy a Dumaszínház sem – saját magunk számára is egyre izgalmasabbá tudjuk tenni a műfajt.

– *Mi a stand-up legspeciálisabb tulajdonsága a rokon műfajokhoz képest?*

– Az a tapasztalatom, hogy a stand-up is ugyanolyan műfaj, mint a többi: akit érdekel, az követi, és tisztában van a történésekkel, fejleményekkel, amik ezen a téren zajlanak. Éppúgy, mint például a kortárs tánc vagy a kortárs szépirodalom esetében. 2003 óta csináljuk a stand-upot Magyarországon, ezalatt számos helyszínen működtünk, legutóbb a

Corvin sétányon kötött ki a Dumaszínház – reméljük, sokáig itt is maradunk. Országszerte egyébként több mint száz helyszínen, és a határon túl is sacra hús–harminc helyszínen jelen van ez a formáció Londontól Székelyudvarhelyig, ahol rendszeresen vannak fellépések. Budapesten van angol nyelvű stand-up is, ahol angolul beszélő magyarok lépnek fel: Kovács András Péter, Felméri Péter vagy Tóth Edu. Korábban megvalósult egy kezdeményezésünk a British Councillel közösen, aminek keretében a környező országokból is érkeztek hozzánk fellépők brit, amerikai és új-zélandi komikusok mellett: ez volt a *Stand-up Express*. Ebből aztán létrejött egy műsor a Comedy Centralon, amiben kelet-közép-európai humoristák lépnek fel. Ezt azóta is sugározza a Comedy Central Extra. Felméri Peti és Tóth Edu egyébként külföldön, angol nyelvterületen is megnyertek már tehetségkutatókat, kipróbálták magukat, aztán hazajöttek, de a tehetségüket angol nyelven is kamatoztatják.

– *Egyszer egy interjúban azt mondtad, hasznos szeretnél lenni, mint Thomas, a kis gözmozdony. Hogyan szolgálja ezt a célt a humor?*

– Nagyjából bármi kapcsán feltehetjük a kérdést, milyen társadalmi célt szolgál. Mondjuk az ablak. Vagy a nyuszi. Mit értünk humor alatt? Egyfajta stílusmeghatározást, ami a legkülönbözőbb helyzetekben megjelenhet. Teljesen más a funkciója egy 444.hu-s cikkben, mint egy 1886-os Jókai-regényben vagy Mikszáth írásaiban. Sokszor bizonytalan is a célja – gondoljunk csak egy *Family Guy*-epizódra. Az is külön történet, amikor két ember viccelődik egymással. Ezek mind a humor különböző megnyilvánulási formái. Szokták mondani, hogy a humor feloldja a feszültséget, segít feldolgozni a mindennapi problémákat. Ezek az elvárt, készen kapott válaszok, amik arra jók, hogy az ember szabaduljon a kérdés súlya alól. Én ezekben nem hiszek. Van, akinek segít, van, akinek nem, sőt előfordulnak olyanok, akikben visszatetszést kelt. Ez nagyban függ a befogadó pszichéjétől, vagy – a jelenség társadalmi vetületét tekintve – attól a közösségtől, ahol az adott vicc elhangzik.

Valaki szerint a belga egészségügyi miniszter azt állította, a magyarok egészségtelenül táplálkoznak. Ami ezután történt, az dupla- vagy triplafedelű kérdés. Az első: sok kommentelő megírta, hogy a miniszter hájfejű, nehogy már ő mondja meg, én mit egyek. Ebből arra lehet következtetni, hogy a magyarok úgy gondolják, aki kövér, annak nincs joga a kövérségről beszélni. Pedig miért ne lenne? Lehet, hogy ő még jobban tudja, mivel érintett... A második: ahelyett, hogy megfontolnánk, mit mondott – ha ezt mondta volna –, azt mondjuk, dögöljön

meg. Aminek az az eredménye, hogy én is megdöglök, mert nem érdekel, mit mondott (volna). Pedig ha megfontolnám, talán tovább élnék. A harmadik: ezekből a reakciókból a többség levonja, hogy a magyarok parasztok. Holott itt összesen mondjuk húsz–harmincezer ember reakciójáról beszélünk, ez a létszám pedig csak Magyarország egyetlen kisvárosának a lakosságával egyenlő. Mégis azt kezdjük érezni, olyan országban élünk, ahol mindenki bunkó, és a belga miniszter halálát kívánja.

Azért ezt hoztam fel példának, mert jól szemlélteti, milyen hosszú az áttételrendszer egy kvázi viccnek indult megnyilvánulás és annak különböző hatásai között. Nem mondhatjuk róla, hogy csökkentette a feszültséget, és jobban érezzük tőle magunkat. Pont ellenkezőleg: felesleges gyűlöletet keltett, ugyanakkor akik erre reagálnak, és megírják, mekkora bunkók, akik erre ezt és ezt reagáltak, további diszkomfortréteget vonnak az egész köré, amitől még rosszabbul érezzük magunkat. Hiszen azt gondoljuk: ilyenekkel élünk együtt, és az ilyeneket óriási tömegként képzeljük el... Egyszerű és frappáns választ adni erre nem lehet. Ugyanezért nem szeretem a naplementés képekre szerkesztett, szöveggörnyezetből kiemelt idézeteket sem. Az állítások legjobb tulajdonsága, hogy lehet őket cáfolni, ezek mégis axiomatikus kinyilatkoztatások. Hogy én miért foglalkozom humorral, annak egyetlen oka van: egyszerűen imádom. Fiziológiailag jól érzem magam tőle, hogy hülyeségeket találhatok ki.